

DREPTUL ÎN SLUJBA LIBERTĂȚII

GHEORGHE DĂNIȘOR*

Când punem în discuție problema libertății, avem în vedere, pe de o parte, relația dintre individ și putere și, pe de alta parte, relația dintre o anumită colectivitate și factorul ce întruchipează puterea. Întrebarea care ne vine în minte se referă la rolul dreptului în cadrul unor relații de acest fel constituite. Este dreptul de partea individului și a colectivităților asigurându-le libertatea sau el este un instrument la îndemâna puterii pentru a impune o anumită ordine care de multe ori corespunde cu interesele individuale și chiar cu cele colective? Dacă dreptul ar fi excesiv dominat numai de apărarea intereselor individuale s-ar cădea în libertinism, iar societatea s-ar atomiza cu consecințe incalculabile. Atunci, se confundă dreptul cu forța, cu puterea? Nici acest lucru nu este de dorit pentru că în felul acesta, individul ar fi pur și simplu suprimat. Răspunsul nu este decât acela că dreptul are rol de mediator, având ca menire să tempereze excesele fie de o parte, fie de cealaltă. El trebuie să fie absolut independent atât în raport cu puterea, cât și cu indivizii sau colectivitățile. Numai în aceste condiții se poate vorbi de supremația legii și numai în felul acesta o societate poate fi considerată democratică sau nu poate fi considerată astfel. Numai așa se poate afirma că dreptul este pus în slujba libertății.

Întreaga istorie cunoscută a umanității este brăzdată de luptele dintre individ și putere în numele libertății. Dreptul, pe de o parte, este cel care estompează puterea excesivă a statului, iar, pe de altă parte, este cel care tinde să mențină o anumită ordine, ceea ce înseamnă că, în această postură, el favorizează puterea. Trebuie totuși menționat că dreptul nu se confundă cu forța. Atunci când s-a întâmplat astfel dreptul a fost suprimat, iar conceptul de libertate eludat.

Dreptul a fost folosit ca instrument pentru estomparea puterii excesive a statului încă din Grecia Antică, atunci când Lycurg și Solon, considerați ca mari legislatori, au limitat puterea regilor din acea perioadă, punând în discuție, astfel, pentru prima oară relația dintre drept și putere. Folosind ca instrument legea, cei doi au redus puterea regală la o simplă funcție de protocol. Cu acea ocazie, s-a înfiripat gândul că regele, cel ce întruchipa forța, nu era reprezentantul divinității pe pământ, ci un om a cărui putere provenea din modul de organizare socială din acea perioadă. Dreptul, o creație pur umană, era în măsură să instituie reguli care să se impună dincolo de excese, de orice natură ar fi acestea. „Existența legislatorilor

---

* Cercetător științific I, Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu Ploșor” din Craiova al Academiei Române.

inspirată de divinitate nu este un fapt propriu lumii grecești. Civilizațiile Orientului Antic constituie o probă. Dar în Grecia, se pare că legislatorul apare de fiecare dată pentru a regla o situație de criză, de *stasis*, amenințând unitatea cetății și că soluția pe care o aduce la această criză consta în a fixa regulile care fac justiția (*dike*) accesibilă tuturor și de a-i sustrage arbitrariului forței, legea (*nomos*) devenind astfel binele tuturor¹.

Atunci când forța devine inumană, când viața personală și familială sunt complet sacrificate și subordonate unui stat brutal, libertatea individuală este suprimată, iar omul este alterat și chiar esența sa. Într-o astfel de situație, dreptul devine singurul instrument salvator, iar omul revine într-o bună așezare cu sine și cu societatea în care trăiește.

Lycurg și Solon au rămas în istorie ca mari legislatori pentru că au gândit pentru prima oară că legea este pusă în slujba unei bune așezări umane.

Acest inaugural al supremației legii s-a petrecut în planul practicii sociale și a răspuns unor necesități practice imediate. Avea însă să vină un timp când practicul este preluat în plan teoretic. Așa se întâmplă odată cu secolul al V-lea î.Ch., când în viața intelectuală a Greciei Antice își face apariția curentul sofist. Apariția acestui curent este revoluționară pentru că toți gânditorii din acest curent pun accentul pe individualitatea umană, în felul acesta relativizând tot ceea ce ține de social și deci de putere și drept. Maxima lui Protagoras conform căreia „omul este măsura tuturor lucrurilor” avea să sape adânc chiar la fundamentele statului din acea perioadă. Din această maximă se deduce că „omul este măsura tuturor lucrurilor”, iar atunci atât statul, cât și legea (*nomos*) sunt creații pur umane și ele depind de om pentru a fi. Or, acest lucru venea în contradicție cu concepția conform căreia, statul, care se confundă cu forța, era creația divinității, iar individului nu-i revenea decât sarcina de a se supune necondiționat.

Sofiștii schimbă această viziune, considerând că legea și statul au apărut ca urmare a unei convenții umane. Ca o consecință, ele pot fi schimbate dacă nu mai corespund unui anumit ideal uman. Dacă legea este urmare a unei convenții, înseamnă că ea poate fi folosită în numele oamenilor și pentru oameni. Cei care credeau în convenționalismul legii gândeau în termenii contractului social, astfel că „a câștigat teren concepția potrivit căreia legea nu este decât o instituție omenească destinată să întâmpine necesitățile specifice și nu are nimic permanent sau sacru. Această concepție despre lege putea fi ori ca ordine divină, fie ca ordine naturală, fie ca ambele. Pentru a provoca această opoziție, se spune de obicei că actul de legiferare este rezultatul unei înțelegeri sau a unui pact între membrii unei comunități care au pus cap la cap, au compus ori au căzut de acord asupra anumitor articole². Acest mod de a gândi a subminat puterea absolută a statului cetate și a făcut loc libertăților individuale, atât cât se permitea în acea perioadă istorică. Odată început acest drum, el va continua să existe și să se manifeste sub diferite forme până în zilele noastre.

¹ C. Mossé et Annie Schnapp-Gourbeillan, *Precis d'histoire greque*, în Armand Colin, *Du début du deuxième millénaire à la bataille d'Actium*, Paris, Editura Histoire, 1990, p.153.

² W. K. Guthsich, *Sofiștii*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 21.

Teoriile vor marca istoria gândirii, vor avea ca impact apariția lui Alexandru Macedon, care va da o lovitură decisivă statului-cetate prin crearea marelui său imperiu. Cetățeanul statului-cetate va deveni cetățean al unui imperiu.

Din moment ce Solon și Lycurg au limitat prin lege forța brutală a regilor, sofștii au relativizat tot ceea ce ține de social și au scos în evidență supremația individului, iar Alexandru Macedon a desființat practic statul-cetate, sămânța libertății a fost aruncată pe un sol fertil și ea va da roade permanent în istorie. Contractul social ca instrument juridic va fi folosit ori de câte ori absolutismul se profilează la orizont.

Acest lucru se întâmplă odată cu începutul Epocii moderne când, începând cu școala dreptului natural, se revine la ideea că forța statului, concentrată în mâinile monarhilor din acea perioadă, poate fi limitată printr-un act juridic numit *contract social*. În felul acesta, legea intră definitiv pe făgașul apărării intereselor individuale și este pusă în slujba constituirii societății de tip liberal. Întemeierea individului de tip metafizic, care promovează libertatea fără limite a individului, este dublată de o întemeiere legală cea care este în măsură să asigure relațiile de intersubiectivitate. Cu alte cuvinte, se pune problema „cum am putea să gândim, în interiorul subiectului (adică în cadrul autonomiei), o limitare a individualității, capabilă de a fonda comunicarea și intersubiectivitatea”³.

Contractul social, adică dreptul, se interpune între o metafizică a individualității și o excesivă înregimentare politică a acesteia. Epoca modernă își face loc în istorie, marcată fie de o concepție individualistă de tip monadologic, fie de o concepție holistă, așa cum au fost societățile socialiste. Adevărata sa justificare vine însă prin instituirea unei ordini de drept, în care să se afirme libertatea individuală, iar întemeierea se regăsește în contractul social, care culminează cu conceptul de *supremație a legii*. Epoca modernă oscilează între *autonomia și independența* individualității.

Semnificativă pentru conceptul de individualitate independentă este Monadologia leibniziană. În *Noul sistem al naturii și al comunicării substanțelor*, Leibniz afirma că: „în loc să spunem decât aparent liberi și într-un mod suficient practic, cum mulți oameni de spirit au crezut, ar trebui mai degrabă să afirmăm că nu suntem antrenați decât în aparență și că, respectând rigoarea expresiilor metafizice, noi ne aflăm într-o perfectă independență față de influența oricăror altor creaturi. Ceea ce pune din nou într-o lumină minunată nemurirea sufletului nostru și conservarea mereu uniformă a individului nostru, perfect reglat de către propria sa natură, la adăpost de toate accidente din exterior, în ciuda oricăror aparențe care ar dovedi contrariul. Niciun sistem de până acum nu a scos într-o mai perfectă evidență propria noastră măreție. Orice spirit existând ca o lume aparte, suficient sieși, independent de orice altă creatură cuprinzând infinitul, exprimând universul, este tot atât de durabil și de absolut ca însăși universul creaturilor. Astfel, trebuie să considerăm că acesta contribuie aici la perfecțiunea societății tuturor spiritelor, realizând unitatea morală a acestora în cetatea Domnului. Astfel, descoperim aici o

³ Alain Renaut, *Era individului*, București, Editura Institutul European, 1998, p. 55.

nouă dovadă a existenței lui Dumnezeu, care este de o surprinzătoare claritate. Căci acest perfect acord al atâtor substanțe între care nu există nicio comunicare, nu ar putea să parvină decât din cauză comună”⁴.

Școala dreptului natural reprezentată de Grotius și Puffendorf și de contractualiștii Hobbes, Locke și Rousseau nu împărtășește o asemenea concepție, ci acceptă noțiunea de autonomie „concepută ca autoînstituită de către niște subiecte înțelese ca fundamente a ceea ce își impun unele altora”⁵. O astfel de viziune presupune o autolimitare a fiecăruia, prin introducerea unor reguli umane, care să diminueze spontaneitatea individuală. Libertatea individuală se manifestă numai pe fundalul unei ordini umane rezultată dintr-o înțelegere intersubiectivă. Din acest punct de vedere, dreptul este anti-metafizic.

Teoriile acestea, de natură juridică, nu spun altceva, ca și la sofști, decât că ordinea instituită este pur umană, urmare a unei înțelegeri, și ea poate fi schimbată dacă nu mai corespunde idealurilor umane. Aceste teorii, în marea lor majoritate, sunt antimonarhice și ele vor conduce la modificări substanțiale în cadrul raporturilor dintre putere și drept. Ca urmare, monarhiile au căzut una după alta în toată Europa sau, acolo unde au rămas, și-au pierdut din putere, rămânând să îndeplinească funcții protocolare, în numele libertății individuale, înțeleasă ca autonomie, iar dreptul devine un instrument eficace în mâna societății civile pentru a limita excesele de putere. În acest sens, Grotius spunea că statul a luat naștere ca o instituție pur omenească, el fiind o societate perfectă, alcătuită din oameni liberi „întruniți spre a se bucura de *ocrotirea dreptului* și spre folosul lor obștesc”⁵. Locke merge mai departe și susține că statul s-a constituit în scopul apărării drepturilor individuale ca drepturi naturale, iar Rousseau va încerca să determine în mod ideal bazele unei societăți politice, care va putea în mod practic să protejeze indivizii contra agresiunii și să le garanteze drepturile naturale.

La Rousseau, „ceea ce el cercetează nu este, ca la Locke, o conciliere între drepturile individului și necesitatea puterii, ci o conciliere între individ și guvernământ în numele solidarității umane. Contractul nu are deci, ca la Locke, caracterul unui dublu contract, ci este un contract unic între asociați în profitul comunității în ansamblul ei”⁶.

Contractul social nu este un eveniment istoric, ci mai degrabă un instrument juridic care servește drept canon al organizării sociale în care puterea este relativizată și redusă la dimensiunea ei pur umană. Izvorul divin al puterii este, în orice caz, abolit. Odată cu triumful dreptului, schimbarea devine posibilă, fapt ce va permite societății să evolueze. Spre deosebire de Platon, care considera că cel mai mare rău este schimbarea, societățile moderne acceptă schimbarea ca pe un principiu fundamental, iar puterea este pusă în slujba individului în tendința sa de a se elibera.

---

⁴ G. W. Leibniz, *Système nouveau de la nature et de la communication des substances*, Paris, Editura Flammarion, 1994, p.128.

⁵ H. Grotius, *Despre dreptul războiului sau al păcii*, București, Editura Științifică, 1968, p.113.

⁶ S. Bărnăușiu, *Dreptul natural public*, Iași, Editura Tribuna Română, 1870, pp. 11-12.

Odată cu Epoca modernă începe „era individului” cu toate oscilațiile ce s-au produs și cu tendința puterii de a reveni în prim plan. S-au găsit de fiecare dată instrumentele juridice pentru a o limita. Relaționismul juridic, acel *nomos* al sofistilor, a atras după sine relativismul politic și crearea conștiinței schimbării, un element psihologic care are la bază o anumită concepție filosofico-juridică, ce a produs societățile moderne și contemporane.

Schimbarea, însă, nu trebuie percepută ca pe o tendință de atomizare a individului, care ar conduce în mod cert către pierderea libertății individuale, ci spre o ponderată armonizare a libertăților. Nu trebuie uitat că în cazul contractului social, se estompează puterea excesivă, dar se creează societatea civilă în care se armonizează libertățile individuale. De aceea, dreptul, ca sistem, așa cum rezultă și din concepția kantiană, asigură coexistența libertăților într-o societate organizată. Libertatea trebuie și ea relativizată, mod în care rezultă armonia socială.

Vorbind despre individualismul modern, Alain Renaut este de părere că „nu am putea să înțelegem contribuția lui Mondeville la geneza individualismului modern dacă nu sesizăm cât de relativă este libertatea individului mondevillian: liberă să-și satisfacă dorințele sale cele mai egoiste, albina din stup este oare liberă și față de această «vicleană manipulare» grație căreia, deși este preocupat numai de el însuși, «fiecare membru este pus în slujba ansamblului»”⁷.

În plan metafizic, individul tinde spre libertatea absolută, dar în plan juridic, el este socializat, iar libertatea devine libertate-relație... În plan metafizic, individul este *independent*, este o monadă, în plan juridic, implicit social, individul este *autonom*, adică este liber în măsura în care libertatea este raportată la social. Cele două planuri trebuie să interfereze. Planul vertical se intersectează cu cel orizontal.

Indiferent cum ne-am situa, individul se situează în prim-planul preocupărilor teoretice și practice. Preocupările actuale cu privire la drepturile omului nu sunt altceva decât modalități de a pune puterea în slujba libertății individuale. Dreptul este pus în slujba libertății individuale, care este însă atent dozată. Menirea dreptului creat de om este aceea de a limita puterea în raport cu individul și a limita excesele individualiste, pentru a face posibilă armonia socială. Dreptul socializează și uniformizează comportamentele.

Ecoul teoriilor sofiste, care puneau individul în centrul universului social, se propagă până în zilele noastre când, ca și atunci, analiza limbajului este prilej de a scoate în evidență că tot ceea ce ține de social este creație umană și trebuie să-i servească acestuia. Ideea a fost rodnică și ea se transpune în zilele noastre în mișcarea planetară cu privire la drepturile omului. *Scopul este omul, iar dreptul este instrumentul care ajută la atingerea acestui scop*. Așa cum spunea Kant: „omul trebuie să fie scop și niciodată un simplu mijloc”.

---

⁷ Alain Renaut, *op. cit.*, p.140.

LAW IN THE SERVICE OF FREEDOM

(Abstract)

Human freedom is determined, on the one hand, by the relationship between the individual and the state and, on the other hand, by the relationship between the community of which the individual is part and the factor who is exercising state power. This article raises the question of society's interference in the sphere of individual freedom, making a major foray into the philosophical conceptions, starting with ancient Greece and Rome, through the School of natural law and ending with modern theories.

Keywords: freedom, power, individual, law, state.